

Jan Amos Comenius

Het testament van de stervende moeder,
de Broedergemeente

*Het testament van de stervende moeder, de Broedergemeente,
waarin zij te midden van haar volk en naar haar anders
zijn het leven beëindigend,
de haar door God toevertrouwde schatten onder haar zonen
en erfgenamen verdeelt*

Hertaling, annotaties, voor- en nawoord
door H.E.S. Woldring

DAMON

Inhoud

Voorwoord	9
Het testament van de stervende moeder, de Broedergemeente	13
Nawoord	45
Verantwoording	51

Voorwoord

Comenius publiceerde *Het testament van de stervende moeder* in 1650, twee jaar na de Vrede van Osnabrück, waarmee aan de 30-jarige oorlog een einde kwam. Deze oorlog wordt doorgaans getypeerd als een grote godsdienstoorlog, waarin de met elkaar strijdende legers van de resp. katholieke en protestante overheden Europa teisterden. In deze oorlog verloren honderdduizenden mensen het leven.

Met de vrede van Osnabrück kregen veel landen in Europa nieuwe grenzen toegewezen. Hoewel de Habsburgse keizer grote delen van het Heilige Roomse Rijk had moeten afstaan, was Comenius ernstig teleurgesteld in enkele bepalingen van de Vrede van Osnabrück. Hij had bij verscheidene diplomaten die betrokken waren bij de vredesbesprekingen, hartstochtelijk ervoor gepleit dat in deze gebieden vrijheid van godsdienst zou komen. Hij had gehoopt dat dan de Broedergemeente, die een eeuw voor Luther en Calvijn in die landen was ontstaan en bestond uit volgelingen van de vroege reformator Johannes Hus, zich daar zou kunnen herstellen en op een wettelijk beschermde manier kon blijven voortbestaan. Hij wist reeds lang hoe de Habsburgers in gebieden waar zij volledige heerschappij hadden, protestanten fanatiek vervolgden. Huizen, scholen en kerken van protestanten werden met de grond gelijkgemaakt.

Met dit sombere beeld voor ogen schreef Comenius *Het testament van de stervende moeder*. Hij stelt deze kerkgemeenschap in gepersonifieerde vorm voor als een moeder die op haar sterfbed ligt, met haar kinderen om zich heen. Zij spreekt tot haar zonen, met wie zij de leden van de Broedergemeente bedoelt, en tot haar dochters, met wie zij de Broedergemeenten bedoelt. Over calvinisten en lutheranen spreekt zij als haar zusters. Eenmaal spreekt zij over de katholieke kerk als een tijgerin, die vele van haar kinderen heeft verslonden.

Toch wordt het Testament gekenmerkt door constructieve gedachten en een toon van mildheid. Meestal treft men in tijden van conflicten en oorlogen felle veroordelingen aan en heeft men geen oog voor nuance. Comenius is er zich echter van bewust dat nieuwe generaties – tot welke kerkelijke gemeenschappen zij ook behoren – de oorlogen achter zich moeten laten en een nieuw leven moeten kunnen opbouwen. Hij kijkt bij wijze van spreken over de eeuwen heen naar een toekomst van vrede en rechtvaardigheid.

Het zou drie eeuwen duren. In 1918 sprak Thomas G. Masaryk als de eerste democratisch gekozen president van Tsjechoslowakije in Praag het Parlement toe en zei, met een verwijzing naar Comenius (*Het testament van de stervende moeder*, par. 20): ‘De profetie en het gebed van Comenius zijn thans volledig in vervulling gegaan. Ons volk is vrij en onafhankelijk, het sluit zich aan bij de samenleving van Europese naties, en het wordt

gerespecteerd en bemoedigd door een algemeen gevoel van solidariteit.¹

De vraag rijst hierbij: welke gedachte ligt bij Comenius ten grondslag aan deze toekomstvisie? We kunnen zeggen dat die door een hoopvol geloof en een oecumenische gezindheid tot samenwerking wordt gedreven, maar Comenius gaat nog een stap verder. Hij heeft als dragende gedachte dat verschillende theologische richtingen en kerk- of geloofsgemeenschappen structurele overeenkomsten hebben, die het mogelijk maken dat men dát geloof en die gezindheid kan verwerkelijken.

Dit antwoord zullen wij in het nawoord nader toelichten.

1 T.G. Masaryk, 'Our People is Free and Independent', in *The Spirit of Thomas G. Masaryk (1850-1937). An Anthology*, edited by G.J. Kovtun. New York, 1990, pp. 191-204.

Het testament van de stervende moeder,
de Broedergemeente

**In de naam van God, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest,
amen.**

1. Lieve zonen en jullie allen die mijn stem kunnen horen, luister naar mij! Wat in het Woord van God verkondigd wordt, 'Generaties gaan, generaties komen, maar de aarde blijft altijd bestaan' (Prediker 1: 4), heeft zich getoond aan allen die vóór ons leefden, die nu leven en na ons zullen leven. Dit betekent dat de Heer ons in deze wereld een plaats heeft gegeven en een tijd om te verblijven, wat wij niet kunnen verklaren. En wij zullen weer heengaan, als hij ons brengt naar de plaats waar wij eeuwig zullen blijven.

En zoals het leven van elk mens op zijn eigen manier verloopt, zo is dat ook het geval bij elke menselijke gemeenschap, in huizen, steden, koninkrijken en kerkelijke gemeenschappen: overal ontstaat het ene en vergaat het andere. En je ziet wat er nu onder de hemel gebeurt: enkele koninkrijken ondergaan ingrijpende veranderingen en verdwijnen met hun volken, talen, wetten en religies, zonder twijfel omdat er andere tijden aanbreken. Ook de kerk van de Broedergemeente zal vergaan. Dit alles gebeurt ongetwijfeld omdat God het aanzien van de aarde wil vernieuwen (Psalm 104: 30).

2. Onder deze veranderingen zie ik ook mijn eigen verandering en mijn ondergang. Om mijn zonden ben ik door God gestraft. Ver van mijn volk en taal ben ik verdreven als een vreemdeling onder andere volken.

Ook door mijn buren ben ik verlaten, terwijl zij voor zichzelf de vrede hebben voorbereid, maar mij en mijn vaderland vergeten zijn.¹

Als de Heer wat mensen tot stand brengen gunstig gezind is en laat voortbestaan, dan kan ik daaruit afleiden dat ik de wil van God heb gehoorzaamd en nu kan heengaan (Handelingen 13: 36). Daarom wil ik nu doen, wat de verstandige mensen in deze wereld gewend zijn te doen, als zij iets te vermaken hebben. Dan proberen zij een testament op te stellen voor de erfgenamen, om de door God verkregen zegeningen onder hen te verdelen. Het doel van een testament is dat de nalatenschap niet verloren zal gaan of uiteen zal vallen, en dat na de dood van de erflater geen ruzie tussen de erfgenamen zal ontstaan.

Daarop doelt ook de bekende opdracht van de Heer aan (de doodzieke koning) Hizkia: 'Maak je laatste wilsbeschikking op, want je sterft' (Jesaja 38: 1). Deze opdracht herinnert iedereen eraan dat hij, als God hem een huis heeft toevertrouwd, deze wereld niet verlaat, voordat hij zijn zaken op orde heeft gebracht.

3. Kom nu rond mijn sterfbed zitten, mijn zonen, en luister goed naar wat ik, jullie moeder, die jullie het leven heeft gegeven, zal zeggen. Ach, mijn zonen, ik heb jullie met vreugde grootgebracht en neem nu met veel verdriet afscheid van jullie. Jullie hebben namelijk tegen de Heer, jullie God, gedaan wat kwaad is in zijn ogen. Wat kan ik nu dan nog voor jullie doen? Ik ben

¹ Comenius verwijst naar de Vrede van Osnabrück, waarbij andere landen hun eigen bestaan hebben veiliggesteld, maar de Tsjechische landen aan hun lot hebben overgelaten.